

Drugačnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi

Politike drugačnosti in drugosti v slovenski literaturi

Lev Kreft

8.7.2016

Drugost in drugačnost – *alterity* in *otherness*

Drugost: razmerje do prvosti, do tistih, ki jim slediš in za njimi zaostajaš kot zapoznelec; razmerje vrste do rodu (*species – genus*); vertikalno razmerje (posamični narod v odnosu do smotra napredka človeštva)

Drugačnost: razmerje do drugih vrst istega rodu; horizontalno razmerje (razmerje med dvema narodoma)

Narod: narojen ali narejen?

- Narod je narejen iz gradiva, ki je na razpolago.
- Primer: Valvazorjevo domoljubje in Linhartov nacionalizem (proizvajanje naroda, težave z razmejitvijo na ozemlju in pri kulturni identiteti)



Slovenski kulturni sindrom (Dimitrij Rupel)

Srednjeevropski kulturni sindrom (Miroslav Hroch)

Kulturni sindrom narodov brez države (Montserrat Guibernau)

- Kultura nadomešča politiko, kulturne institucije politične;
- V umetnosti, posebej literaturi, se preigravajo različni načini umeščanja naroda v odnos do naroda kot idealne skupnosti, ki jo kultura proizvaja (odnos do prvosti, do napredka – modernosti), in v odnos do drugih narodov, kar ustvari položaj naroda na hierarhični lestvici narodov in njegove perspektive, in razmerje do drugih narodov (različnost kot gradivo proizvodnje istovetnosti – identitete)
- Literarne pripovedi drugosti in drugačnosti (Linhart: „stanovsko“ in nacionalno, navezava na razsvetljensko modernost: Prešeren, Levstik, Stritar, Cankar, Kosovel...)



Stopnje napredka človeštva

- **Turgot:**

- - lovci in nabiralci;
- - pastirji;
- - poljedelci;
- - trgovska tržna družba.



- **Comte:**

- - divjaki;
- - barbari;
- - civilizacija,
- vsaka s po tremi podstopnjami in deseto, ki še ni dosežena.



- Razsvetljenski okvir je zgodba o napredku narodov – ljudstev na poti od narave k civilizaciji, ki se konča v absolutni svobodi, in zgodba o medsebojnih razlikovanjih narodov pri doseganju napredka in njegovega končnega smotra.
- Turgot in Comte postavita vertikalo napredka, Herder horizontalo – nujna sestavina občečloveškega napredka je različnost in posebnost slehernega naroda.
- V to zgodbo se vpisujejo literarne pripovedi.

- Johann Gottfried Herder



- Splošna okvirna okoliščina slovenskih nacionalnih zgodb je bilo zaostajanje za drugimi narodi (tistimi, ki so bili postavljeni v vlogo prvosti). Kako pokazati pot v preseganje zaostanka?
- Kaj izbrati za prvost (najnaprednejši, a oddaljeni narodi evropskega Zahoda; bližnji – Nemci)
- Kako v drugačnosti opredeliti narode, ki so na lestvici nižje od nas, in bi do njih mi utegnili igrati vlogo prvosti?

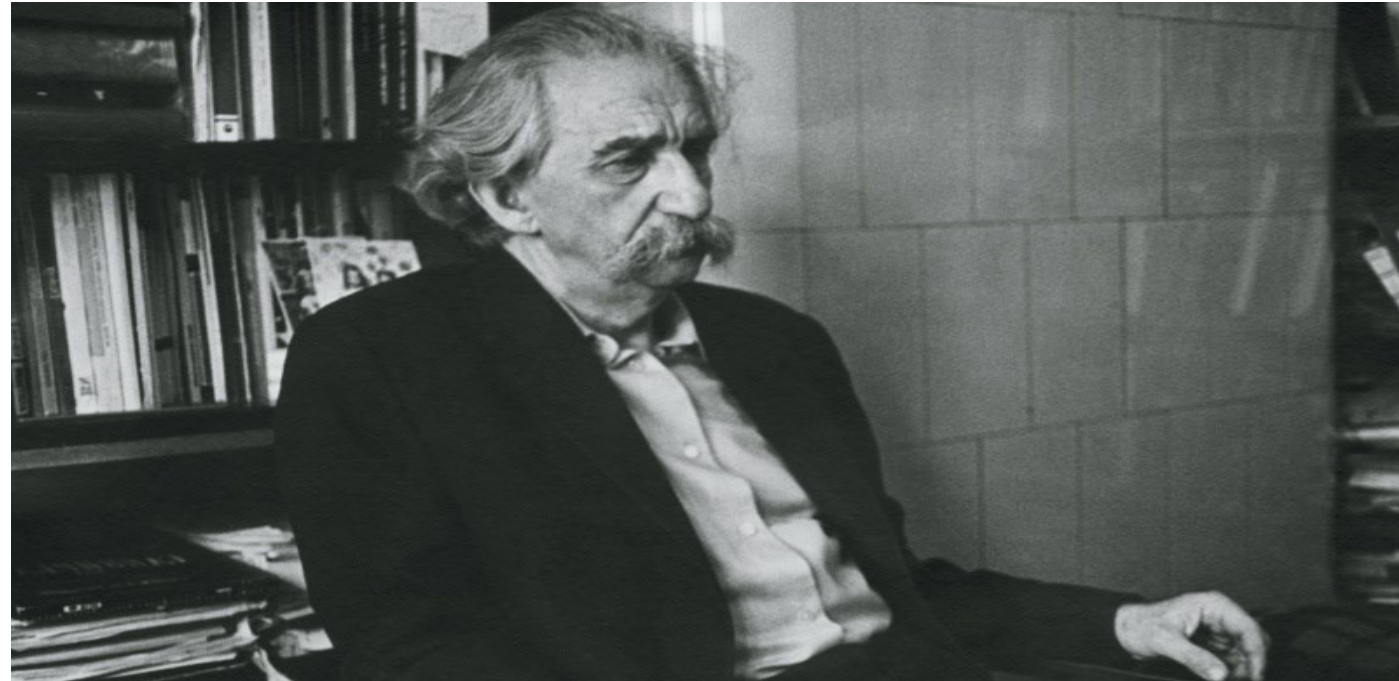
- Narodove identitete ne določajo le „genetske“ prvine, porabljene za njegovo zidavo (jezik, ljudsko izročilo, naravne danosti in posebnosti...), ampak predvsem mreža vzajemnih odnosov, ki jih določa izbarantano (priznано) stanje določenega naroda na splošni lestvici napredka narodov, in odnos med tem mestom in vizijo zmožnosti naroda, da se na lestvici povzpne in hkrati razvije lastno posebnost – različnost, brez katere napredek človeštva na bi bil popoln (Herder) in smoter človeštva ne bi bil dosežen.
- Razlika med priznanim mestom naroda in mestom, ki si ga sam pripisuje, je hkrati vzpodbudna in travmatična. Razmerje med vzpodbudnim in travmatičnim se najbolj učinkovito razveže v literarnih pripovedih.

- Fran Saleški Finžgar
- *Pod svobodnim soncem: povest davnih dedov* (1906-1907)
- Stoletnica izhajanja – podlistek *Doma in sveta!*



Narodi brez države

- 1. Vključeni v drugorazredne imperije (carska Rusija – Sovjetska zveza; otomanska Turčija; Avstro-Ogrska; v malem tudi obe Jugoslaviji, Španija...)
- 2. Dvoumnost identitete zaostalih imperijev (Juri Lotman):
- Domače dvakrat zavrnjeno – ob sprejemu krščanstva in ob sprejemu modernizacije; od tod dvoumen odnos tako do Zahoda – modernosti kot do lastne identitete



Dvoumen položaj narodov, podrejenih drugorazrednim imperijem: razcep med pretiranim kozmopolitstvom in prav tako pretiranim nacionalizmom, zavračanje nadrejenega naroda kot zaostalega – dekadentnega in neposredni zgledovanje po Zahodni modernosti; vztrajanje pri lastni razpeti in hibridni identiteti

Madina Tlostanova

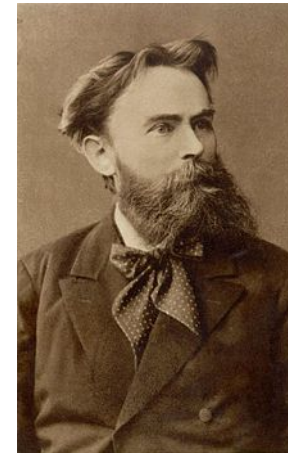
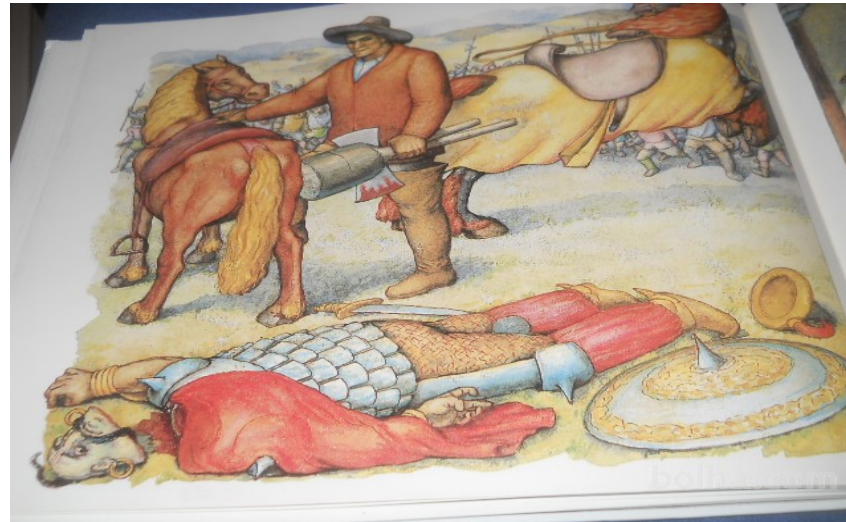


Podmena: odnos do hierarhične lestvice narodov in do primerjave z drugimi narodi je treba pri nas proučevati z naslonitvijo na analize drugorazrednih evropskih nezahodnih imperijev in analize drugosti in drugačnosti pri neimperialnih narodih v teh imperijih.

- Štiri sestavine:
- 1. drugost kot odnos do hierarhične lestvice narodov;
- 2. drugačnost kot izbira in izdelovanje specifične razlike;
- 3. različna vloga kulture, umetnosti in literature;
- 4. razdvojenost kot posledica spreminjajočih se umeščanj.

Nemci in Turki

- Nemško plemstvo in domače ljudstvo pri Linhartu;
- Slovenstvo in nemštvo, suženjstvo in napredek v Prešernovem *Krstu pri Savici*;
- Slovenstvo in cesarstvo pri Levstiku: „hajduštvo“ na meji, a udomačeno; prezir do dekadentne dunajske oblasti; tuja nevarnost – Turki (ne izrecno pri Levstiku!) = Slovenci branijo krščanstvo in cesarstvo, čeprav cesarstvo tega ni vredno;
- Stritarjevo zahodnjaštvo (izbira prvosti ne kot Levstikovo ljudstvo, ampak s pogledom na Zahod), a le do neke meje: ciklus *Raja* kot kritika Evrope/Zahoda in hkrati tako kot Levstik identifikacija (južnega) slovanstva s krščanstvom



Ivan Cankar in metamorfoza Martina Krpana v hlapca Jerneja

- 1. Slovenski narod je narod proletarec: njegova narodna osvoboditev bo svetovna revolucija.
- 2. Avstro-Ogrsko je treba pustiti, da potone v lastnem dreku, naša izbira pa je skupna država južnih Slovanov.
- 3. Z njimi nas povezuje le odločitev za politično skupnost, kulturno smo si bližji s tirolskimi kmeti in furlanskimi viničarji.



Polkovnik Milan Pribičević v Ljubljani 23.132.1918

- Njegovim izvajanjem so „sledili z odobravanjem vsi poverjeniki brez razlike in obljubili sodelovanje v njegovem smislu.“
- Pribičević:
- - jugoslovanstvo brez delanja razlik med narodi – plemeni;
- - kultura bo imela pomembnejšo vlogo od narodne pripadnosti; „V tem oziru stavijo Jugoslovani na jugu in vzhodu države, zlasti Srbi, na Slovence, kot na najnaprednejši del jugoslovanskega naroda, velika pričakovanja.“
- - Karađorđevići so ljudski monarhi, ne kot Habsburžani Hohenzollerni ali Romanovi;
- - Slovenci si želijo demokratične republike, toda treba je upoštevati, da „Srbi, Mohamedanci in Hrvatje deloma še niso zreli za republiko, ker je med njimi v nekaterih krajih še večina analfabetna, To ljudstvo se ne more primerjati s Slovenci, kjer je politična izobrazba na visoki stopnji. Med tem neukim narodom bi se v slučaju republike utegnil razviti najneumnejši boljševizem, ki bi državi ne pustil priti do mira in reda.“
- Prisotni so po njegovem govoru in odhodu ugotovili, da bomo lahko Slovenci, če bomo le složni, igrali vodilno vlogo v državi.

Avantgarda

- Po prvi svetovni vojni se je prepričanju o zavoženosti zahodne evropske kulture in civilizacije pridružilo nezadovoljstvo z novo državo, kar je postavilo sovjetsko revolucijo med sprejemljive alternative.
- Micićev zenitizem, čeprav vsakič na novo ponujen, pa vendar ni imel možnosti pri nas. K balkanskemu barbarogeniju se niso mogli prišteti ne Anton Podbevšek ne Srečko Kosovel ne Avgust Černigoj in Ferdo Delak.
- V spopadu na književni levici smo bili udeleženi, vendar je središčno kulturno dogajanje v tridesetih letih prejšnjega stoletja bila polemika o ogroženosti in reševanju slovenstva, pri katerem so imeli vidno vlogo Oton Župančič z esejem o Louisu Adamiču, Josip Vidmar s knjigo o slovenstvu kot kulturnem problemu, in Edvard Kardelj z marksistično teorijo o slovenstvu kot nujno političnem problemu – zahtevo po lastni državi.



- 1. identiteta: kulturna razvitost; nezgovorna klena poštenost; delavnost, ki je izrabljena za hlapčevstvo; nepričakovana zmagovita upornost, četudi v tragičnem koncu;
- 2. med Zahodom in Vzhodom, Severom in Jugom, a nagnjena na Zahod in Sever – vendar z vedno odprto opcijo na drugo stran;
- 3. domače izdajalstvo kot mitska pripoved, ki nadomešča zgodovinske mite o kraljih in imperijah pri drugih narodih, in od tod poveličevanje enotnosti ter nesprijaznjenje s političnim razlikovanjem;
- 4. značilna mitska struktura narodne pripovedi v več med seboj različnih in spopadenih verzijah: prvotna svobodna zlata doba, ki ji sledi padec v izdajstvo in suženjstvo, dokler se končno zdajšnjim rodovom ne odpira mogoča nova zarja samouresničitve...če je ne bodo zapravili;
- 5. razdvojenost se ne tiče Zahoda tako, da bi se pripisovali Vzhodu ali Jugu; slovenska zahodna usmerjenost in pripadnost nista vprašljivi, pač pa je vprašljiv Zahod sam – pripadamo nečemu, kar ni to, za kar se izdaja, in se nanj ne kaže zanašati; za ohranitev svoje zahodnosti (glej točko 1) se moramo, če ne gre drugače, raje zanesti na Vzhod.

Namesto sklepa

- To omogoča fleksibilnost izbire: tudi za Evropsko unijo se bo hitro našla nadomestna pripadnost in vizija, vendar tako, da bo varovala prav to zahodnost slovenske identitete pred (Zahodno) Evropo samo.
- Med novimi okoliščinami pa je na prvem mestu upad moči in pomena (visoke) kulture, lepih umetnosti in še posebej literature. Tega upada se ne da pojasniti zgolj z nastankom lastne države, ki je prevzela nekdanjo narodotvorno vlogo kulture, niti zgolj s preusmeritvijo točke vizije iz slavne prihodnosti naroda v zdajšnjost potrošniške blaginje. Gre za prehod iz popolne politizacije v depolitizacijo, ki radikalno zmanjšuje prostor delovanja kulture, predvsem pa skupnostni domet kulturnih, umetniških in literarnih dejanj. Ne zato, ker bi kulturo, umetnosti in literaturi upadla mč, ampak zato, ker sta v sodobnosti upadla moč in domet skupnosti same.
- To vodi v moralizacijo skupnostnih razmerij namesto v politizacijo le-teh, in za reševalce ne kliče kulturnih vizionarjev, ampak moralne neoporečnejše in dobre ljudi, pred katerimi so naši zgodovinski literarni preroki videti kot moralno nečiste razvaline.